

РЕЦЕНЗІЇ

ГРУНТОВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКОНУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ С. П. ГРИЦЕНКО

“ДИНАМІКА ЛЕКСИКОНУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI–XVII СТ.”

(КИЇВ, 2017. 412 с. + ДОДАТКИ 413-934 с.)

Білоусенко П. І., д. філол. н., професор, провідний науковий співробітник

*Інститут української мови НАН України
вул. Грушевського, 4, Київ, Україна*

pbilousenko@gmail.com

Мовна система загалом, як і окремі її складники, на кожному етапі розвитку перебувають у стадії гомеостазу, тобто в стані рівноваги динамічного середовища, яким є мова. В основі гомеостазу лежать динамічні процеси, оскільки сталість внутрішнього середовища безперервно порушується і так само безперервно відновлюється. Мова є відкритою системою, що досить міцно пов'язана з умовами й потребами її функціонування. Існує таке поняття, як саморегуляція, яка забезпечує постійність внутрішнього середовища мови. Дослідження системного динамічного феномену в певних дуже важливих хронологічних межах в історії України є безсумнівно актуальним завданням.

Авторка мала на меті вивчити природу, механізми, джерела та чинники розвитку лексичної системи мови (позамовні, внутрішньомовні та різноманітні їх поєднання) на часовому зрізі української мови XVI–XVII ст. – у період інтенсифікації усталених та встановлення нових зв'язків українців з іншими народами, їхніми мовами, традиційною культурою, виявити співвідношення статичних і динамічних її складників. Вона запропонувала нові підходи для верифікації часу постання нових номінативних одиниць у мові-реципієнті; виявити роль міжмовної взаємодії в трансформації лексикону; розкрити закономірності насичення іншомовними елементами та дериватами різних тематичних і лексико-семантичних груп у контексті концептуальної організації мовної картини світу. Наміри створення вичерпного лексичного портрета української мови XVI–XVII ст. зі спеціальною увагою до причин, форм, інтенсивності їх прояву та хронології структурної й семантичної динаміки цілком уписуються в загальну тенденцію переходу від ілюстративного до пояснювального мовознавства. У монографії актуалізовано проблему зіставлення в майбутньому різночасових етапів розвитку мови за обраними для аналізу параметрами як важливої передумови створення узагальнювального дослідження змін лексикону української мови. З огляду на це праця Світлани Павлівни Гриценко є безперечно актуальною.

Виконання вагомих завдань розвідки має знайти ґрунтовну теоретичну підтримку. Із цією метою авторка підготувала добротний і грамотно сформульований розділ “Динаміка лексикону як об’єкт лінгвістичного опису”. У першому підрозділі “Динаміка як іманентна ознака мови” дослідниця, спираючись на думки попередників, виклала своє бачення дихотомії *синхронія* й *діахронія*, вважаючи, що це не тільки протиставлення станів мови, а насамперед наявність протилежних доміант у її характеризованні, адже *діахронія* не лише динамічна, а й водночас стабільна, а *синхронія*, навпаки, не лише статична, а й динамічна. Тут же вона обстоює думку, що поняття *діахронія* і *динаміка* не є тотожними, як не тотожні й поняття *синхронія* і *статика*. Поняття в наведених парах, резонно зауважує дослідниця, накладаються лише частково, так само не можна змішувати динамічне і діахронічне,

розвиток і історію мови. Продираючись через нетрі думок інших вчених, Світлана Павлівна виходить на власне розуміння деяких понять, процесів.

У другому підрозділі “Стан і прийоми вивчення лексики української мови XVI–XVII ст.” С. П. Гриценко подала практично вичерпний список українських мовознавців, які вивчали лексику української мови згаданого періоду. У цьому підрозділі охарактеризовано різноаспектні студії про вплив польської мови на східнослов’янські (українську, російську, білоруську) і, навпаки, українсько-чеські мовні контакти. При цьому дослідниця окреслила коло нерозв’язаних проблеми, вказала на їхні причини. Зокрема, наголошено, що складним є з’ясування шляху постання в українській мові багатьох германізмів, які відтворені також чеськими і польськими пам’ятками (серед них лексеми *безецний, ведле, виетеченство, ганити, гальба, гоїний, дуфаня, зуфалий, власний, бавовна, фрасунок, мордир, окрутний, опатрний, скутечний, снадний, фольговати, шацувати, шлюбувати* та ін.). Так само важливим є питання про українсько-білоруські мовні взаємовпливи, зумовлені спільною політичною історією та тісними економічними й культурними зв’язками. За таких умов формувалася “українсько-білоруська” мова діловодства, у якій поєднано писемні традиції, що склалися до того часу на українських і білоруських теренах.

На зміни в українському лексиконі XVI–XVII ст., зазначає С. П. Гриценко, також впливала російська мова, що пов’язують насамперед із політичною ситуацією досліджуваного періоду. Цей процес охопив спершу Слобожанщину, Лівобережжя, а згодом поширився і на Правобережжя. Найпомітніше насичення росіянізмами засвідчене в адміністративній, військовій, канцелярській лексиці. Помітну увагу дослідниця приділила українсько-німецьким контактам, українсько-румунським мовним взаєминам, впливові тюркських мов на українську, показала здобутки лінгвістів у вивченні лексики виключно арабського походження і пов’язане з цим питанням формування в українській мові ісламської термінології. Не обійшла увагою авторка монографії й потужного впливу грецької мови на слов’янські, зокрема на українську, українсько-угорські мовні контакти.

С. П. Гриценко проаналізувала стан вивчення мови пам’яток різних стилів і жанрів, заявила, що в цій царині зроблено чимало, зокрема останнім часом, проте цей напрям в українському мовознавстві не втратив своєї актуальності. Це пояснюється тим, що потреба в новому надійному фактичному матеріалі, необхідному для здійснення узагальнювальних теоретичних досліджень історії української мови, весь час зростає. Цілком коректним є твердження рецензованої праці, що бракує також ґрунтовного монографічного дослідження узагальнювального характеру про тенденції розвитку староукраїнського лексикону, у якому був би висвітлений той потужний іншомовний вплив та форми протидії йому питомої лексики та було зведено воедино результати розрізнених спостережень, визначено взаємозв’язок окремих елементів усередині лексичної системи та окреслено основні напрями розвитку українського лексикону.

Підрозділ “Позамовні фактори розвитку лексики XVI–XVII ст.” завершує теоретичний розділ монографії. У XVI–XVII ст. набули найбільшої інтенсивності в Україні реформаційні рухи – як сприйняті із Заходу і частково зі Сходу, так і витворені на місцевій основі. Реформаційні рухи в кожній країні, у кожного народу набували свого специфічного змісту. Дослідниця стверджує, що складність мовної ситуації XVI–XVII ст. в Україні виявилася в боротьбі різних тенденцій, зокрема це онароднення староукраїнської літературно-писемної мови, набуття нею загальнодоступності; усвідомлення інтегрувальної ролі церковнослов’янської мови як мови релігійного культу; наявність відчутної польськомовної та латинськомовної експансії.

Дуже важливим є висновок авторки, що внаслідок зіставлення впливів різних факторів на розвиток мови з урахуванням неоднакової інтенсивності їхнього вияву в текстах пам’яток видається можливим створення в майбутньому об’єктивної й різнопланової історії лексичного складу української мови. При цьому вичерпне охоплення свідчень писемних пам’яток може стати однією з передумов глибокого пізнання еволюції лексикону як евристично особливо цінного рівня мовної структури.

Другий розділ рецензованої праці присвячено розгляду статичного і динамічного українського лексикону XVI-XVII ст. Авторка резонно заявляє, що мовні зміни, які на перший погляд є спонтанними чи довільними, завжди вмотивовані: зумовлені зовнішніми стосовно мови імпульсами чи внутрішньомовними причинами. Вона докладно зупинилася на формуванні вторинних значень слів. Динамічні процеси ілюструються яскравими прикладами, зокрема полонізм *крес* ‘край, межа, кордон’ спочатку набув значення ‘кінець’, потім ‘завершення чого-небудь’, ‘завершення протяжності’, ‘завершення буття’ і паралельно – ‘мета, ціль, прагнення’, потім ‘результат діяльності’. Дослідниця виявила, що при творенні вторинного значення часто простежується модель: предмет / об’єкт → ознака предмета / об’єкта, що семантичні процеси можуть мати кілька етапів (= кілька кроків семантичної деривації), пор.: предмет → ознака предмета → ознака ознаки. При цьому вторинних значень можуть набувати не лише запозичені, а й питомі слова.

Світлана Павлівна виявила, що розвитку лексикону досліджуваного періоду сприяли генералізація та спеціалізація значення. Ці процеси в книзі яскраво ілюструються, тут наведено вервечку запозичень з польської мови, які в українській розширюють своє значення (*бидло* ‘тварина взагалі’ й ‘свійська тварина, худоба, скотина, бидло’; *мито* ‘торгове мито’ й ‘місце, де збирали оплату за товар, який привозили і продавали, або перевозили транзитом, митна застава, митниця’ й пізніше ‘плата, винагорода, заохочення’). Це лише окремі приклади генералізації значення, у рецензованій праці їх наведено безліч, як і прикладів спеціалізації.

С. П. Гриценко наводить також приклади термінологізації, які трапляються здебільшого в пам’ятках офіційно-ділового стилю юридичного жанру та жанру урядового управління. Такі сполуки здебільшого утворені поєднанням питомої і запозиченої лексем, що засвідчує прагнення мовців адаптувати ‘чужий елемент’ до рідної мови: *конътрадикъцию чинити* ‘чинити опір’; *драпежство чинити* ‘грабувати’; *на декретъ станути* ‘бути на розгляді’ тощо.

Важливим складником аналізу запозичень є спостереження за так званою міжстильовою динамікою запозичень. Наприклад, лексема *гоноръ* ‘пошана, честь, слава’ виступала в офіційно-діловому (юридичний жанр 1609 р.), потім в публіцистичному (жанр повчань поч. XVII ст.), і зрештою в художньому стилях (1632 р.).

З великим інтересом сприймаються фрагменти роботи як окремі наукові студії. Серед них вагомим спостереження про використання в мовленні (відповідно – і в пам’ятках) семантичних еквівалентів як серед запозичень (тюрк. *изюм* – пол. *родзѣнка*; пол. (з нім.) *шафа* – пол. (з фр. або іт.) *креденсъ*; пол. *зверцадло* – цсл. *зерцало*), так і серед питомих та запозичених лексем (пол. *шлюбъ* – пит. *весѣлля, одруження*). Найцікавішим є те, що дослідниця не спостерегла не лише семантичної, а й стильової диференціації запозичених і питомих лексем, що засвідчує високий ступінь інтенсивності самого процесу. Дублетність, варіювання є наслідком існування двох різноспрямованих тенденцій у мові: збереження та стабілізації наявної системи мови, з одного боку, і її адаптації, покращення, удосконалення, з іншого. Найбільше дублетів авторка виявила серед назв осіб за професіями та родом занять: структурно окреслюються *дублети-пари*, коли до складу входять два компоненти: питомий і запозичений (*гонецъ* – *курієръ*, *звѣздозаконникъ* – *астрономъ*) і *дублети-багаточлени* (*дублетні ряди*), які утворені кількісно тотожними синонімічними рядами (*прошак, вѣчний старецъ* – *жебракъ, ковдошъ*; *сапожникъ, сапогошвецъ* – *чоботаръ, чижмаръ*) і кількісно відмінними синонімічними рядами: з перевагою питомих елементів (*торговникъ, торговецъ, гость, купецъ, перекупецъ, перекупникъ* – *гандлювникъ, крамаръ*) чи з перевагою запозичень (*цельникъ* – *мытникъ, мытаръ, индукторъ*).

Авторка підкреслила, що писемні пам’ятки досліджуваного періоду зафіксували активізацію формування абстрактної лексики: наприклад, праслов’янське запозичення з готської мови *лихва* у пам’ятках XV ст. вжито на позначення ‘прибуток, процент, лихва’, а вже в джерелах XVI ст. спостерігається абстрагування значення – ‘лихварство’. Інтелектуалізація мовлення досягається такою низкою запозичень і з інших мов: пол.: *зычливість* ‘добророзумність,

прихильність' (1562 р.) і 'бажання, прагнення, старання' (1621 р.), *гойносьть* 'щедрість, багатство' (1582 р.), *жарливість* 'вірність, відданість, щирість' (1619 р.); *злученесе* 'поєднання' (1621 р.), *вонтпленье* 'сумнів, непевність, вагання' (1596 р.), *блюзнѣрство* 'блюзнірство' (1596 р.), *бенкарть* 'неправда, вигадка, брехня' (1566 р.), *ошукане* 'обман, брехня' (1621 р.), *отуха* 'мужність, сміливість' (1597–1599 рр.), *встлжливость* 'стриманість' (кін. XVI ст.), *дигнитарство* 'достоїнство, гідність' (1598 р.), *зацность* 'честь' (1565 р.) тощо.

У пам'ятках XVI–XVII ст. фіксуються не лише одиниці з нейтральною емотивністю, а й виразно конотовані, оцінні елементи, зокрема: пол. *цнота* 'чеснота, доблесть', *зелживость* 'сором, срам, безчестя', *виетечне* 'розпусно' (і 'зухвало, нахабно, настирливо'), *тулачь* 'волоцюга'. С. П. Гриценко спостерегла випадки формування нового конотативного значення запозичення у мові-реципієнті на базі вже відомих у мові-джерелі, зокрема полісемантичний *збытний* засвідчено із запозиченими першими двома значеннями: 'надмірний (про розмір, міру вияву)' і 'зайвий, непотрібний' та з новим значенням – 'аморальний, розпусний'.

Авторка рецензованої праці бере до уваги не лише типові приклади, а й такі, що трапляються нечасто. Зокрема, у пам'ятках представлено нашарування емотивного значення в лексемах, запозичених раніше в мову-реципієнт з неемотивним значенням. Наприклад, лексема *троска* у грамоті XI ст. фіксується на позначення 'удар блискавки', у XVI ст. під впливом польського *troska* 'опіка, охорона' в українських пам'ятках виринає *троска* 'підкування, турбота': "Иже [сѣмя] есть межи терня впало, для троски и богатства а роскоши сего свѣт и ими бывають подавлены" (1556–1561 рр. [ПС, 41]).

Дослідниця ретельно обстежила лексику, яка збереглася без відчутних змін, назвавши цю тенденцію динаміки лексику *розвиток за умови мінімальних змін чи без змін*. Це складники таких тематичних груп лексики, як освіта і наука, рослинний світ, назви фауни, напоїв, приготування та споживання їжі, найменування прянощів, спецій, приправ, ласощів та солодощів, рослинних і тваринних жирів, одягу та взуття, головних уборів, назви речей хатнього вжитку, господарств і належних їм будівель, матеріалів, торговельна номенклатура й економічна лексика, способів господарювання, місць продажу та обміну товарів та багато інших. У монографії ретельно простежено функціонування кожного слова від найдавніших уживань до XVI–XVII ст. У такому ж ключі дослідниця обстежила групу запозичень, які потрапили в нашу мову давно, але в писемних пам'ятках XVI–XVII ст. засвідчені з незначними (мінімальними) змінами семантики. Показовим у цьому плані є нарис про германізм *грунт*, що позначав 'земельне угіддя, ґрунт', у подальші періоди зберігав своє основне значення, але в мові обстеженого періоду вживався з прикметниками-конкретизаторами, утворюючи сталі сполуки з узагальненим або термінологічним значенням ('майнова цінність', 'пасіка', 'лісове угіддя, ліс', 'успадковане угіддя' тощо).

С. П. Гриценко виявила зразки деактуалізації в мовленні, функційну редукацію слів. Це насамперед зниклі лексеми та деривати від них: *сынъкеѣлить* 'рада старійшин', *боургоурь* 'міський радник', *поемщина* 'церковний дохід', *болкоуновщина* 'збір на утримання почету князя, його послів', *поставь* 'сувій, міра довжини тканини', *бербеница* 'діжка, бочка', *жолдъ* 'плата воїнам' – *жолдоунарь* 'вербувальник до війська' та ін.

Дослідження показало, що в XVI–XVII ст. відбулося входження в український лексикон великої кількості назв, які, ймовірно, не були раніше поширені, оскільки їх існування в українській мові не підтверджене писемними пам'ятками. Це лексика на позначення понять освіти і науки, зокрема математики (*аріѳметика*, *геометрія*, *піраміда*), фізики (*структура*, *кристаль*), астрономії (*гороскопусь*, *планита* / *планета*, *комета*), географії (*гемисферіумь*, *арктикусь*, *левада*), хімії (*лугъ*, *мосяжъ* 'мідь, латунь'), *сталь* 'цинк', *спѣжъ* 'бронза', *потаиш*); друкарської справи (*друкарня*, *друкарский*, *выдруковати*, *типографія*); номенклатура музичних інструментів (*барабан* / *тарабан* 'барабан', *тулумбас* 'старовинний ударний музичний', *сурма* 'різновид козацької дерев'яної труби', *кобза*) тощо. Кожна з таких студій становить інтерес як для науковців, так і для масового читача, зокрема опис про

входження в українську мову нових часових понять та їх найменувань, назв рослинного світу, городніх рослин, трав, квітів, номенів фауни і багато ін. Це не просто історія цих номенів, це наша жива історія в усіх сферах життя.

Дуже вагомим у монографії є опис деривації як шляху розвитку номінативного ресурсу мови. При цьому на початку розділу авторка справедливо заявила, що лексикологічний аспект формування засобів номінації на сьогодні залишається на другому плані. Тому цілком сприйнятливою є її думка, що лексикоцентричний підхід аналізу зміщує вектор дослідження: з техніки словотворення на склад і семантику лексикону. Закономірно є те, що в першому підрозділі третього розділу розглянуто семантичну деривацію. У книзі, зокрема, показано появу нового значення ‘кара (за гріхи), покарання’ у слові *гнівъ* з первинним значенням ‘почуття сильного обурення, роздратування, гнів’, як зафіксований із семою ‘мерзота, нечистоти, паскудство’ іменник *гнус* набуває значення ‘лінь’, як лексема *комора* зі значенням ‘державної скарбниці’ використовується зі значенням ‘господарське приміщення для продуктів, хатніх речей’; ‘приміщення для винаймання житла, квартира’, ‘митниця’, ‘крамниця’.

Приваблюють читача описи семантичної історії лексеми *ватага*, *гвалт*, *вага*, *транат* та ін. Дослідниця виявила, що в семантичній деривації широко представлена метонімія, яка реалізована в багатьох моделях типу ‘посудина’ – ‘місткість посудини’: барило – посудина й ‘міра рідини’ тощо. Чимало смислових змін пов’язано з метафоричним перенесенням назви з одного об’єкта номінації на інший, наприклад, *чайка* ‘птаха, чайка’ і ‘різновид човна’.

Новаторською є спроба Світлани Павлівни описати так звану формально семантичну деривацію, адже пристосування запозичень до мови-реципієнта часто супроводжується не лише їхніми семантичними, а й формальними змінами, творенням дериваційних гнізд. У багатьох випадках точно встановити момент деривації складно, оскільки похідні, зафіксовані в українських пам’ятках, мають точні відповідники в мові-джерелі. Тому дослідниця запропонувала альтернативне розв’язання: а) переймання мовою-реципієнтом лексеми-мотиватора разом із дериватом із мови-джерела; б) творення в мові-реципієнті за спільною моделлю такого ж деривата, як і в мові-джерелі. Віддати перевагу одному із зазначених шляхів постановки комплексу “твірна основа + дериват”, справедливо стверджує Світлана Павлівна, можемо за умови відчутної різниці в часі фіксації дериватів обох мов, наприклад, у гнізді з вершиною *гвалтовати* (*gwaltować*) точні відповідники в українських і польських пам’ятках мають деривати: *гвалтуми* (*gwalcie*), *згвалтуми*. У монографії вперше в українському мовознавстві виявлено й описано моделі формальних дериватів для відтворення нових значень, зокрема: “ознака” – “носій ознаки” (*гнюсний* ‘лінивий, недбалий’ > *гнюсник* ‘ледар ледацюга’); “дія” – “виконавець дії” (*драпнѣжити* – ‘грабувати, розбишакувати’ > *драпнѣжник* ‘грабіжник’, *драпнѣжца* ‘те саме’); ‘музичний інструмент’ – ‘виконавець; особа, яка грає на цьому інструменті або його налаштовує’ (*гарфа* / *арфа* ‘арфа’ > *арфіста* ‘арфіст’) та ін.

У книзі приділено пильну увагу іншомовним впливам як чиннику динаміки лексикону нашої мови в XVI–XVII ст. Відзначивши складну політичну ситуацію в Україні, неузгодженість нормативних актів права на Лівобережжі, Правобережжі й Слобожанщині, посилення полонізації чи німецької колонізації в західних регіонах країни, а також помітне звуження прав некаатолицького населення, заступлення українськомовних записів судово-адміністративних книг польськомовними, розширення міжнародних зв’язків України спричинило суттєве зростання наповнення писемних пам’яток запозиченими лексемами порівняно з попереднім періодом. Писемні джерела XVI–XVII ст. фіксують запозичення з різних мов (латинської, грецької, церковнослов’янської, польської, німецької, італійської, французької, угорської, румунської, литовської, голландської, російської, білоруської, чеської, мадярської, арабської, тюркських). Ці запозичення та деривати від них авторка подає в дбайливо оформленій таблиці. Згадані лексеми проникали в українську мову як безпосередньо, так і за посередництвом інших мов, переважно старопольської чи старочеської. Дослідниця стверджує, що серед латинізмів кількісно переважають агентивні

назви освітньої, релігійної та юридичної сфер; серед грецизмів – лексеми науково-освітнього, релігійного, будівельного, економічного, мистецького, урядового і юридичного, побутового спрямування. Дослідження різножанрових текстів засвідчило наявність семантичних дублетів серед питомих та запозичених лексем. У роботі проаналізовано появу різних типів дублетів, випадки поступового нашарування різночасових запозичень-дублетів.

Дуже важливим у монографії є розділ, у якому час запозичування осмислюється як параметр опису лексику української мови XVI-XVII ст., оскільки час запозичення лексеми, словоформи однією мовою з іншої, як резонно зауважує авторка, несе значну інформацію, оскільки вказує на співвідносні інші мовні знаки. Поява в мові нового елемента супроводжується внутрішньосистемними змінами, тому важливо з'ясувати, коли відбулося переймання мовного знака, а відтак – відбулися такі зміни. Хронологізація запозичень забезпечує досягнення вичерпної й об'єктивної характеристики динаміки мовних одиниць у часі, а також пов'язаних із ними явищ позамовної дійсності – елементів матеріальної й духовної культури. Водночас треба відзначити, що це складна проблема, адже перша фіксація в пам'ятках не обов'язково вказує на час запозичень, адже слово може існувати в усному мовленні задовго до появи в тексті. Тому авторка застосовує поняття “релятивний час” або прийом визначення появи лексеми в оперті на історію позначуваної реалії, зіставлення часу фіксації лексеми в імовірних мовах-посередниках та характер дериваційних гнізд у цих мовах та ін. Урахування цих факторів дозволило С. П. Гриценко внести корективи щодо шляху входження в українську мову цих запозичень.

Ця оригінальна, багатоаспектна, многотрудна праця, здійснена з урахуванням досягнень сучасної вітчизняної і зарубіжної лінгвістики, по праву займе почесне місце в низці найкращих досліджень, які торують шлях до всеохопного вивчення історії лексичної системи української мови.

**“ЦІННИЙ ЗДОБУТОК УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ ПАМ'ЯТІ”
(РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ОКСАНИ ЯРОСЛАВІВНИ
ПУХОНСЬКОЇ “ЛІТЕРАТУРНИЙ ВИМІР ПАМ'ЯТІ: МОНОГРАФІЯ”
(КИЇВ: АКАДЕМВИДАВ, 2018. 304 с. (СЕРІЯ “МОНОГРАФ”))**

Врадій Є. А., к. іст. н., керівник наукового відділу

*Український інститут вивчення Голокосту “Ткума”
вул. Шолом-Алейхема, 4/26, м. Дніпро, Україна*

vradiyya@ukr.net

Упродовж останніх років виразно зростає інтерес українського суспільства до власного минулого. Ідеться, звісно, не про звичайне зацікавлення історією, яке й раніше було характерним для українців, однак у різні періоди воно наштовхувалось на різні перепони – переважно зовнішнього характеру. Сьогодні ж приносить у цей процес пізнання минулого нові мотиви, і це симптоматично. Передусім зауважуємо прагнення до нової якості знання про минуле – у сучасному ключі, з позицій постколоніального світу, в якому слід наново встановлювати маркери культурної ідентичності. Просування українського суспільства на шляху демократії та гуманістичних цінностей змушує критично переглядати власне минуле, тобто відмовлятися від репресивної практики, що існувала, і, навпаки, переоцінювати прояви гуманізму, на яких раніше рідко хто акцентував. Сучасна картина української історичної пам'яті перебуває у стані вироблення, і цим вона цікава та іноді непередбачувана.

Пошук опертя на стійкі історичні фундаменти сприяє самоідентифікації та утвердженню кожного народу, який стійко виборює право називатися і бути нацією. Однак в українському випадку важливим видається те, що шлях до національного самоутвердження проходить крізь рубікон переосмислення тоталітарного минулого, заснованого здебільшого на